

6.
SALVADOR DALÍ
O LA FIDELITAT AL GENI DE FREUD¹

VICENT SANTAMARIA DE MINGO

“Freud és incontestablement genial”

SALVADOR DALÍ, 1978

La primera lectura de Freud

Senyores i senyors, iniciaré la meua conferència posant en qüestió el fet que Dalí comencés a llegir Freud i a entusiasmar-se per les seves idees a principis dels anys 20, quan estava a La Residencia de Estudiantes, tal com va declarar el propi pintor en la seva autobiografia publicada el 1942. És ben sabut que en aquesta admirable autobiografia, la *Vida secreta de Salvador Dalí*, intervé una clara voluntat d'automitificació de la qual, al meu entendre, també formaria part la idea d'un Dalí freudià des de principis dels anys 20, és a dir, la idea d'un Dalí prematurament freudià que es manifesta d'una manera totalment innovadora i original, ja que, en aquells moments, podem dir que el coneixement de l'obra freudiana, és, al marge de la gran popularitat que ja començava a tenir Freud, un fet encara insòlit en el panorama cultural espanyol, tant a Madrid com a Barcelona. Recordem que abans de les traduccions de López Ballesteros a l'editorial Biblioteca Nueva, la presència de Freud a Espanya és escassa i puntual, i només arran de la publicació d'aquestes traduccions el 1922, els articles sobre psicoanàlisi comencen a multiplicar-se, però, fonamentalment, en el camp de la medicina, la pedagogia

¹ Conferència llegida a l'Ateneu Barcelonès, el 28 d'octubre del 2006 dins del cicle “Freud, Dalí i el surrealisme”, pertanyent a les activitats commemoratives de l'Any Freud.

i el dret. Fora d'aquí, encara a mitjan anys vint, l'obra de Freud roman poc explorada i poc coneguda.

De totes formes, si hem de creure Dalí, que diu haver llegit Freud a principis dels anys 20, i concretament *La interpretació del somnis*, caldria matisar que aquesta primera aproximació a les idees freudianes, no va tenir la importància ni la transcendència que el propi Dalí li dóna després, sinó que contràriament, va ser una lectura molt superficial sense cap repercussió en el pensament artístic del pintor.

El fet que Freud no exercís cap influència en l'obra daliniana fins uns anys més tard és fàcilment comprovable no solament fent una ullada a les pintures de la seva etapa madrilenya, on això és evident, sinó també a les pintures i textos posteriors fins a principis de l'any 29. Sobre aquesta qüestió, és força reveladora l'absència de Freud en les cartes que Dalí escrivia a García Lorca, unes cartes on el pintor confessa al seu amic poeta, si no totes, moltes de les seves inquietuds intel·lectuals. Curiosament, l'única vegada que Dalí cita Freud en aquest apassionant epistolari ho fa d'una manera totalment despectiva: “psicologia —casos laberíntics, ànima, complexos, Freud— tot això a la merda”. En aquests moments, finals de 1927, Freud encara és per a Dalí una espècie de “putrefacte” equivalent al “catedràtic de psicologia” que pocs mesos abans havia aparegut al final del seu article “Sant Sebastià” com a representant d'aquella putrefacció que aleshores simbolitzava el sentimentalisme i la vida interior, en oposició a la fredor asèptica d'una “Santa Objectivitat” “neta de simbolismes” en la qual se sustenta l'estètica i la poètica del Dalí presurrealista.

Fins a finals de 1928, no podem rastrejar en les idees dalinianes cap tipus d'interès per la psicoanàlisi. Evidentment, fins aquell moment la psicoanàlisi no podia captivar l'atenció d'un pintor que deia que “les coses no tenen cap significat fora de la seva estricta objectivitat”. Tot i que a *l'Esprit Nouveau*, lectura assídua de Dalí des de principis dels anys 20, van aparèixer diversos articles comentant la nova psicologia de Freud, el cert és que allò que interessava a Dalí d'aquesta mítica revista, no eren precisament aquests articles didàctics sobre la psicoanàlisi sinó les idees estètiques d'Ozenfant i Jeanneret, els articles crítics de Mau-

rice Raynal, o l'enaltiment de la nova era post-maquinista del mateix Le Corbusier.

Del desconeixement de la psicoanàlisi per part de Dalí més enllà de l'any 27, se'n deriva l'ús que el pintor fa de la paraula “subconscient”, un ús que no té res a veure, ni de bon tros, amb l'inconscient freudià sinó més aviat amb la intuïció bergsoniana que és el concepte bàsic que es troba darrere de les seves teories artístiques d'aquell moment. A partir de Bergson, per a Dalí el “subconscient” —sinònim d'instint, irracionalitat o inspiració— no és res més que una manera, un mitjà, de percebre l'interior de la realitat més enllà dels sentits i la intel·ligència.

Caldrà esperar fins a principis del 1929 per veure com el mecanisme cognitiu de la intuïció bergsoniana és substituït per la dinàmica pulsional del desig freudià. Això es veu clarament en l'article “L'alliberament dels dits” aparegut en el famós número 31 de *L'Amic de les Arts* el març de 1929. Aquest article és el primer text de Dalí que demostra realment una lectura acurada de Freud, el primer text escrit amb un coneixement, cert i directe, de la doctrina psicoanalítica, i particularment del llibre *Psicopatologia de la vida quotidiana* on Freud parla, entre d'altres coses, dels records infantils i del seu caràcter visual i concret, la qual cosa era d'allò més interessant per a les aspiracions objectivistes del nostre protagonista. La psicoanàlisi, per tant, serà per a ell, primer de tot, una psicologia concreta, una psicologia de les profunditats integrada d'imatges concretes. A partir d'aquest moment, Dalí abandonarà, de forma definitiva, el conreu de les seves experimentacions plàstiques que l'havien ocupat fins aleshores, i es dedicarà exclusivament a realitzar una espècie de realisme fotogràfic que tindrà com a model aquella “realitat psíquica”, que, segons Freud, resulta del caràcter al·lucinatori que obté el desig a través d'una regressió formal destinada a convertir les idees en imatges.

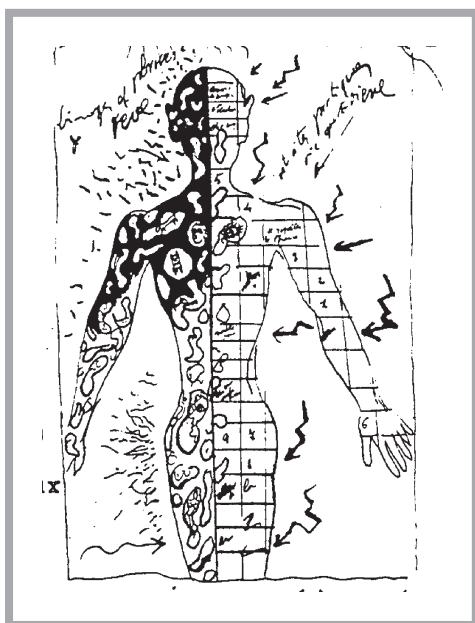
A principis de 1929, Dalí ja havia llegit els llibres més coneguts de Freud, els referents a l'anomenada primera tòpica freudiana, amb tota seguretat *La interpretació dels somnis* i *Psicopatologia de la vida quotidiana*, i molt probablement, d'altres obres com ara *Tres assaigs sobre la sexualitat*, *Introducció a la psicoanàlisi* o *Tòtem i tabú*. Cal apuntar, d'altra banda, que l'assimilació del pensament freudià, Dalí no solament la farà a través de

la lectura directa dels llibres de Freud, disponibles en espanyol o francès, sinó també a través de la *Revue Française de Psychanalyse*, publicada a París des del 1927, així com per conducte de les diverses monografies de caràcter general i divulgatiu que començaven a proliferar en aquell moment, com ara la primera biografia de Freud escrita pel psicoanalista vienès Fritz Wittels, apareguda en alemany el 1924 i traduïda al francès un any més tard amb el títol de *Freud, l'homme, la doctrine, l'école*, una obra fonamental per al primer Dalí surrealista perquè resumeix amb rigor el pensament de Freud i, al mateix temps, dedica una efusiva lloança a l'amor i a la pràctica de les perversions que va interessar d'allò més tant al pintor català com a la resta de surrealistes. Val a dir, de passada, que abans d'escriure sobre Freud, Wittels havia estat l'autor d'un llibre titulat *Alles um Liebe* (Tot per l'amor), una rúbrica realment surrealista.

A partir d'aquestes fonts, la pintura i els textos dalinians aniran revelant-nos, progressivament, un coneixement de la psicoanàlisi cada cop més sòlid i profund que tindrà com a conseqüència una admiració per Freud cada vegada més devota i fervent. El primer llibre que Dalí va publicar en francès a finals de 1930, *La Femme visible*, va aparèixer dedicat a Gala, tot i que, en un principi, el pintor pensava dedicar-lo a Freud amb aquestes paraules: “Au professeur Sigmund Freud avec toute mon admiration *inconditionnelle*”, amb aquesta darrera paraula subratllada. I és que, a diferència de Breton, l'admiració de Dalí per Freud, va ser, efectivament, una admiració incondicional, sense reserves, fruit d'una lectura dels seus llibres molt més acurada i penetrant que la de la resta de surrealistes. El mateix Breton va reconèixer més tard, en les seves entrevistes radiofòniques amb André Parinaud del 1952, que cap dels surrealistes sentia tanta passió per la psicoanàlisi com Dalí, i André Thirion li va atribuir la facultat de ser la il·lustració viva d'un curs de psicoanàlisi.

Precisament un curs de psicoanàlisi per a principiants era el documental que Dalí va escriure a principis de 1930 amb la intenció de divulgar el surrealisme com una mena de sucursal artística i literària del freudisme. Es tractava d'un documental que començava amb una imatge de Freud, el qual era presentat com el savi austríac que havia descobert la realitat de l'inconscient. En aquest documental, que mai va arribar a

realitzar-se, Dalí vol mostrar el conflicte psíquic revelat per la psicoanàlisi presentant el conscient i el subconscient com dues coses tan diferents i antagoniques com el fred i la calor o el blanc i el negre. Després se serveix de la figura d'un arbre per representar la incidència de l'inconscient com a ferment del pensament humà, i, finalment, fa aparèixer una figura escindida que encarna la divisió del subjecte freudià engalzat entre el principi del plaer i el principi de realitat.

Detall d'una pàgina del guió de cinema de Salvador Dalí *Cinc minuts de surrealisme* (1930).

La posició moral del surrealisme

D'aquesta divisió del subjecte, Dalí insistirà a ressaltar-ne bàsicament les implicacions morals. Per això va escriure aquella frase que diu “De vegades escupo per plaer sobre el retrat de la meua mare”, tot i al·legant després que es tractava només “de posar en evidència, i de la manera més dramàtica possible, la ruptura, el traumatisme entre el conscient i

l'inconscient. Que aquesta ruptura existeix —continua dient Dalí— n'és una prova el somni, ben corrent i constatat innombrables vegades, d'assassinar una persona estimada, i això no vol pas dir que en el pla conscient s'hagi de cometre l'assassinat. La constatació d'aquesta ruptura, d'aquest conflicte pot provocar una crisi. De casos així n'estan plenes les obres de psicoanàlisi, pel gran valor científic que els psicoanalistes els atorguen. Nosaltres —acaba declarant Dalí en referència als surrealistes— volem fer adonar de la transcendència d'aquest fet en el pla moral”.

Dalí va dissertar àmpliament sobre aquesta qüestió en la conferència que va fer aquí mateix, a l'Ateneu Barcelonès, el març de 1930. En aquesta conferència, que porta el títol de “Posició moral del surrealisme”, el que planteja precisament, són les conseqüències morals que es desprenen de la determinació inconscient de la conducta de l'home, a partir de la qual intenta demostrar que la fe en la bondat de la natura humana és, com deia Freud, una deplorable il·lusió. I per il·lustrar això va utilitzar, sense dir-ho, uns exemples estrets del llibre de Wittels sobre Freud a què m'he referit abans, com ara el cas d'una esposa amantíssima que s'ocupa del seu marit malalt amb la intenció de guarir-lo quan de fet el seu desig inconscient és matar-lo. D'aquest llibre de Wittels, Dalí no solament extreu els exemples amb què recolza les seves argumentacions a favor del determinisme de l'inconscient sinó també la formulació d'aquest determinisme segons la qual, en paraules de Wittels, “El conscient pensa, l'inconscient dirigeix”. Reprenent aquesta consigna fonamental de la psicoanàlisi, Dalí escriurà anys més tard en la novel·la *Hidden Faces* (1944) que “La voluntat proposa i l'inconscient disposa”, corregint, d'aquesta manera, Breton que, havia escrit en el primer manifest del surrealisme que “L'home proposa i disposava”. Allà on el líder surrealista reivindica l'ateisme, el seu correligionari català proclama l'autoritat de l'inconscient.

En front de la justificació racional dels principis ètics, el que Dalí estava proposant era la revisió d'aquests principis a partir de la nova concepció freudiana del subjecte dividit amb la qual quedava totalment desacreditada la filosofia de la consciència vigent en la modernitat des de Descartes a Hegel. Per a Dalí es tractava, en definitiva, de desemmas-

carar, amb Freud, la fal·làcia dels bons sentiments per tal de revelar la realitat del desig que s'oculta al seu darrere i atribuir a aquesta realitat la veritable essència de la condició humana. A favor d'aquesta idea, el pintor va dir el 1932, en la resposta a una enquesta sobre el desig que va fer una revista iugoslava, el següent: “Jo no tinc desitjos anomenats elevats. Els que tinc per més nobles són els que considero més humans, és a dir, més perversos.”

El reconeixement de la veritat descoberta per Freud, i la seva adopció com a base d'un nou humanisme, va ser el detonant de la controvèrsia que, a principis dels anys trenta es va produir entre els surrealistes i els comunistes, ja que aquests darrers es negaven rotundament a admetre la realitat del desig. D'una manera molt lúcida, Dalí era del parer que la negació de l'inconscient per part dels comunistes no solament evidenciava la seva falta de pensament dialèctic, sinó que també es trobava a la base de la seva incapacitat per entendre i afrontar el fenomen del feixisme. En aquesta qüestió resulta molt il·lustratiu el que Dalí comenta al seu amic surrealista Jean Monnerot el 1934: “He sentit a l'A.E.A.R. [Associació d'Escriptors i Artistes Revolucionaris vinculada al partit comunista] com un senyor sostenia, aprovat per tothom, que el somni no és res, és una mentida, és allò que no existeix. Y és perquè tota aquesta gent pensen això —concloïa el pintor— que tenim Hitler”.

Pel que fa a la irrupció de Hitler, als ulls de Dalí, no es tractava d'un simple problema polític. La gran qüestió per a ell era com explicar el fet que les masses hagin desitjat el feixisme, és a dir, com i per què el feixisme ha seduït les masses? I aquesta qüestió no es podia respondre solament tenint en compte els factors econòmics, tal com pretenien els comunistes sinó també, i sobretot, valorant els factors psicològics analitzats per Freud en l'assaig *Psicologia de les masses*. En opinió del pintor, que en aquest punt coincidia amb Bataille, si es volia entendre el fenomen irracional del feixisme no es podia subestimar la realitat d'aquests factors sinó tot el contrari, calia considerar-los, a través de la psicoanàlisi, com a “veritables fams psicològiques, veritables fams imaginatives, tan reals i imperioses, tan immediates i urgents com les fams d'ordre estrictament econòmic”.

Aquesta poderosa intervenció dels factors psicològics en el terreny de l'acció social portarà Dalí, molt aviat, cap a una falta de fe absoluta en la voluntat marxista de canviar el món. A partir d'aquest moment s'instal·larà en el pintor un escepticisme polític, idèntic al que Freud havia manifestat en els seus últims escrits, que el farà renunciar a la participació en tota mena d'activitat revolucionària de caràcter col·lectiu. Des d'aquesta sintonia amb el Freud més escèptic i com a resposta a les tesis marxistes, Dalí escriurà a la *Vida secreta* que “la felicitat o la desventura és un assumpte ultraindividual, que no té res a veure amb l'estructura de la societat”.

A principis dels anys trenta, però, el pintor havia donat suport al comunisme, d'una manera pública i notòria, seguint les directrius polítiques del grup surrealista. Els comunistes, en canvi, no van trigar a qualificar-lo de pornògraf i contrarrevolucionari. Atès el repudi radical que els seguidors de Marx sentien per Freud no és estrany, doncs, que reproessin les obres surrealistes, i molt especialment les de Dalí per a qui el surrealisme no era res més que “l'aplicació de la psicoanàlisi en el terreny de l'art”. A partir d'aquesta definició, a principis dels anys 30, el figuerenc va intentar una reformulació teòrica de l'art surrealista des d'una fidelitat al pensament de Freud molt més estricta que la de Breton. I dic que ho va intentar perquè aquesta reformulació la va dur a terme en uns textos que no es van arribar a publicar mai, tal vegada perquè contradeien o qüestionaven algunes idees de Breton en la mesura que supeditaven totalment el surrealisme als interessos de la psicoanàlisi.

La primacia de la raó

En aquesta reformulació del surrealisme, Dalí adoptarà una posició cada vegada més cognitiva en front de l'irracional. Al pintor català no li interessa l'irracional per l'irracional, l'irracional en ell mateix, sinó la seva reducció a través del racional per tal d'integrar-lo en el pla de la coneixença. Aquest, i no cap altre, és el sentit que per a ell tenia l'expressió “la conquesta de l'irracional”, tal com va declarar el 1952: “Tot el meu

esforç és de racionalització. Igual que Ramon Llull, la meva divisa és la conquesta de l'irracional". I és que Dalí, en el fons, creia, igual que Freud, en la primacia de la raó com a ideal psicològic, en el paper superior de la intel·ligència i en el seu domini sobre les emocions. L'inconscient de Freud que Dalí vol integrar al surrealisme és aquell inconscient que s'inscriu en el saber científic del seu temps i no en l'ideari romàntic del XIX, que estava més en la línia dels gustos literaris de Breton. D'aquí ve la seva ofensiva contra el romanticisme que s'anirà intensificant amb el pas dels anys, i, molt particularment, contra aquell romanticisme alemany que Breton tan estimava, "el pitjor de tots", segons Dalí.

Com va dir Lacan en l'apertura al seu primer Seminari, "La descoberta de Freud es la re-descoberta, en un terreny verge, de la raó", per tal com la raó és "la introducció d'un ordre de determinacions en l'existència humana, en l'ordre del sentit". Efectivament, en front de les il·lusions psicoanalistes, Freud va destinar tot els seus esforços a revelar-nos les ombres que acompanyen la raó. Això però, "no significa —com diu Carlos Gómez Sánchez— claudicar de les seves exigències, sinó, més aviat, proposar una nova idea de racionalitat, menys racionalista, però més racional". Això, i res més que això, és el que proposa Dalí a través del seu mètode paranoico-crític, inspirat en el procés racionalitzador que caracteritza la paranoia, amb el qual pretén d'assolir allò que Eugeni d'Ors anomenava en el llibre *Poussin y el Greco* (1921), "l'ideal de la ciència com a art —seqüència de la teoria de la bellesa com a dimensió de la veritat".

En virtut d'aquesta identificació entre la bellesa i la veritat, Dalí opinava que el surrealisme no s'havia d'interessar només pel contingut manifest de les obres d'art, tant pròpies com alienes, sinó que calia també sondejar el fonamental de les idees latents, allò reprimit, seguint el procediment analític de Freud adoptat en els seus estudis sobre Leonardo o el Moisès de Miquel Àngel. En aquest darrer estudi, Freud va escriure: "Una disposició racionalista o tal vegada analítica es rebel·la en mi contra la possibilitat de emocionar-me sense saber per què ho estic i què és el que m'emociona". Aquestes mateixes preguntes són les que Dalí intentarà de respondre en el seu estudi paranoico-crític de *L'Angelus* de

Millet, on es desdobra en analista i analitzant amb la voluntat de conquerir aquella veritat de l'inconscient que el pintor anomenava “aquesta misteriosa terra de tresors del subconscient que a tots ens es comuna”, a “tots nosaltres homes —més o menys protagonistes d'Èdip”.

Per a Dalí, més d'acord amb Freud que no pas amb Breton, l'inconscient només té importància en el moment que deixa de ser-ho perquè aleshores enriqueix la consciència, és a dir, el coneixement humà. Com sosté Ferdinand Alquié, en el seu llibre clàssic sobre la filosofia del surrealisme, “la revelació surrealista mai pretén ser coneixença” perquè, “una tal bellesa no pot ser interpretable”, tot el contrari del que defensava Dalí. I així, mentre Breton mantindrà que “la bellesa serà convulsiva o no serà”, ell escriurà, des d'una posició molt més analítica, que “la bellesa és la suma de *consciència* de les nostres perversions”. Més enllà dels propòsits artístics del surrealisme, Dalí considerava que la psicoanàlisi havia de permetre als pintors “tornar conscient el pensament inconscient”.

A la llum d'aquesta ambiciosa idea, el pintor va llençar-se, com ja he dit, a la descoberta de les idees latents per tal d'ultrapassar l'interès poètic dels surrealistes pel contingut manifest. I en aquesta línia, alguns títols de les seves obres mostren clarament la doble cara del saber i la veritat, del manifest i l'ocult, com ara “Jaqueta armada de llet (masoquisme líquid)”, o “Jo mateix a l'edat de deu anys quan era el nen lla-gosta (complex de castració)”.

Sense citar Dalí, però sens dubte pensant en ell, el 1932 Breton ja va qüestionar aquest exercici de revelar o explicitar les idees latents perquè, sota el seu punt de vista, això limitava massa la interpretació d'una obra surrealista. Aquest retret de Breton, pel que sembla, no va tenir, en aquell moment, cap repercussió important en l'estratègia artística de Dalí. En canvi sí la va tenir, i molt, l'observació que, en la mateixa línia, li va fer Freud quan el pintor li va ensenyar a Londres, on havia anat a visitar-lo el juliol de 1938, una de les seves pintures surrealistes, la *Metamorfosi de Narcís* que acabava de pintar. En contemplar aquesta obra, Freud va dir, segons el relat del mateix pintor repetit en diverses ocasions, que el que més l'interessava d'un quadre d'aquestes característiques era allò conscient, la voluntat premeditada de l'autor, mentre que en un quadre

clàssic, com ara de Leonardo o Ingres, el que realment li preocupava era allò inconscient, el costat pròpiament ocult i enigmàtic. A diferència d'una obra clàssica, Freud trobava que en un quadre com el de Dalí, no hi havia cap misteri perquè tot era manifest. O, si no tot, una bona part. Tal com va confessar el mateix pintor després, aquesta observació del pare de la psicoanàlisi el va portar a desenvolupar els grans temes de la pintura clàssica sense haver-se de preocupar del simbolisme psicoanalític d'una manera premeditada. Amb tot, no crec, en absolut, que Dalí deixés de servir-se voluntàriament d'aquest simbolisme, perquè en molts dels seus quadres qualificats de clàssics, posteriors a la seva sortida del grup surrealista, continua intervenint, tot i que d'una altra manera canalitzada per les noves preferències religioses del pintor.

El classicisme: “una ètica estètica”

A partir d'aquí, en la meua opinió, el classicisme que adopta Dalí a partir de 1940 no representa, en el fons, cap transformació profunda en el seu pensament artístic sinó més aviat un canvi de pell que ve marcat per la primacia de la forma sobre l'informe, és a dir, del dur sobre el tou. Dalí, per tant, en la seva etapa d'aspiració classicista no abandonarà la semàntica del diseg que l'havia ocupat a partir de 1929 sinó que la vestirà amb la indumentària de la tradició pictòrica, perquè com ell mateix va dir el 1968, sota l'efecte encara d'aquelles paraules de Freud pronunciades trenta anys abans, a través de la tradició, “el llenguatge subversiu de l'inconscient s'expressa d'una manera molt més intensa i autèntica que en l'anarquia elaborada d'un quadre surrealista”. I així, per exemple, *El Crist de Sant Joan de la Creu*, pintat el 1951, podria veure's com una nova representació del mite patern de Guillem Tell, elaborat a principis dels anys trenta, i *La Madona de Port-Lligat*, pintada el 1950, com una nova versió de *L'enigma del diseg- Ma mare, ma mare, ma mare...*(1929). A fi de comptes, la utilització tradicional de la temàtica religiosa no suposa cap negació del surrealisme sinó, més aviat, una nova forma de manifestar-lo, tal com reconeix el pintor quan el 1951 afirma: “He conser-

vat tots els meus símbols surrealistes. Però he aconseguit ordenar-los i jerarquitzar-los. N'he descobert el significat místic. He comprès el seu sentit litúrgic i religiós”.

A partir dels anys 40, l'adopció del classicisme suposarà en Dalí una idealització de l'objecte del desig que s'integra en una nova sol·licitud de la sublimació freudiana, menystinguda anteriorment en els primers moments de militància surrealista, quan Dalí entenia com un deure moral la realització dels seus propis desitjos i considerava la perversió i el vici com les formes de pensament i actitud més revolucionàries. A través del reclam d'aquesta sublimació que només pot tenir efecte a través del Jo, el classicisme dalinià segueix ara el camí de la cura analítica establert per Freud. Allà on era l'anarquia del surrealisme ha d'esdevenir la forma clàssica, de la mateixa manera que allà on era l'Allò ha d'esdevenir el Jo.

En aquest sentit, la tendència apol·línica a redreçar la desmesurada de la llibertat sotmetent-la a la llei de l'estil, representa una nova actitud estètica lligada a una nova posició ètica ben allunyada de l'alliberament de les pulsions i de la reivindicació surrealista del principi del plaer contra el principi de realitat i, per tant, molt més fidel al pensament de Freud. Sobretot, del darrer Freud, el que intercedeix contra la llibertat de l'home civilitzat. Trobar un equilibri capaç d'ajustar les necessitats individuals i les col·lectives suposa requerir de l'ésser humà el domini les seves passions, ens diu si fa no fa l'autor d'*El malestar en la cultura*. El que es troba a l'origen de la civilització és la sublimació d'aquestes passions i no el seu alliberament.

Al final de la *Vida secreta*, Dalí recorda amb quin fervor Freud va pronunciar el mot “sublimació” diverses vegades quan el va visitar a Londres el 1938 mentre estava acabant d'escriure el seu darrer llibre *Moïses o la religió monoteïsta*, i a continuació, fent-se càrrec de les paraules del mestre, va escriure: “Les ciències individuals de la nostra època s'han especialitzat en aquestes tres eternes constants vitals —l'instint sexual, el sentiment de la mort i l'angoixa de l'espai-temps. Després de la seva anàlisi, després de la seva especulació sentimental, cal tornar a sublimar-les. L'instint sexual s'ha de sublimar en l'estètica; el sentiment de mort en l'amor, i l'angoixa de l'espai-temps en la metafísica i la religió.”

Al meu entendre, aquest Dalí que assumeix per complet la sublimació freudiana, el Dalí més reaccionari que se situa públicament a les antípodes de les idees llibertàries advocant a favor de la repressió de la llibertat i carregant contra la pornografia i l'obsenitat, és el Dalí més freudià de tots, o si voleu el Dalí més profundament freudià. Aquell Dalí que, després d'un estudi penetrant de la psicoanàlisi, arriba a comprendre finalment que l'absència de tot límit no ens proporciona una autèntica llibertat sinó que ens extravia en la recerca d'una satisfacció impossible. Ser conseqüent amb el desig, per tant, no equival a la seva realització, tal com pensava el primer Dalí surrealista, sinó al seu reconeixement i, en última instància, a la possibilitat de fer-se'n càrrec a través de la sublimació.

En una entrevista recent, Slavoj Žižek declarava que la vigència i l'actualitat del discurs psicoanalític de Freud es basa en el fet que aquest “és un discurs que no us prohibeix de gaudir, sinó que us permet justament de no gaudir”. Jo crec que això el Dalí posterior a l'any 40 ho va entendre perfectament a través del seu alegat a favor de la sublimació. Un alegat que, d'alguna manera, constitueix una resposta directa a aquella “dessublimació repressiva” de què parlava Adorno com una característica de les societats postliberals. A partir d'aquí, Dalí no solament era o pretenia ser un pintor anti-modern sinó, i sobretot, un pensador anti-modern. I en aquesta línia s'ha de llegir, per exemple, el manifest “La meua revolució cultural” com a reacció als esdeveniments de maig del 68.

Al capdavant, a través del classicisme Dalí se somet a l'ètica que Freud havia definit en el seu darrer llibre anteriorment citat, *Moises o la religió monoteïsta*, com la limitació d'allò pulsional. En el prefaci que va escriure per a l'edició francesa d'aquest llibre, realitzada el 1974, podem comprovar això mateix en llegir que “el camí de Moisès, descobert per Freud, s'afegirà a la via imperial del classicisme”. El classicisme, com a exigència paterna, queda vinculat, així, al Super-Jo que Freud havia establert com el representant de la tradició. No debades, per al pintor aquest darrer llibre de Freud era la millor i la més tràgica de les seves obres, a partir de la qual podrà reivindicar el valor sublimatori de la funció del Pare, això és, “el Gran Fal·lus, la Llei paternal”, com diu el propi Dalí, defen-

sor acèrrim de la Monarquia. Des d'aquesta perspectiva, el que caracteritza el classicisme dalinià és la promoció del vincle patern fonamentat en la llei (el dur), per damunt del vincle matern que s'assenta en una manifesta carnalitat (el tou).

Coda final

Després de tot el que he anat dient, em sembla indubtable que si va haver algun pensador al qual Dalí es va mantenir fidel durant tota la seva vida aquest va ser Freud. A diferència d'altres autors admirats pel pintor d'una manera més o menys puntual, la figura de Freud romandrà al llarg dels anys com un objecte de culte cada vegada més venerat. Més enllà de l'anomenada per Rafael Santos Torroella "època freudiana", circumscrita entre 1929 i 1939, l'ombra allargada del pare de la psicoanàlisi plana sobre tota l'obra i el pensament dalinians, com una concepció de l'home i una teoria de la cultura que s'oculten darrere de cada idea i cada acte, des de la interpretació de Wagner als anys 40, fins a la visió del catolicisme com a projecció simbòlica de l'inconscient. En *Diari d'un geni*, publicat el 1964, Dalí encara afirmava "Una vegada més estic agraït a Sigmund Freud i proclamo més alt que mai les seves grans veritats". El 1978 declarava: "Freud és incontestablement genial". I un dels seus darrers articles aparegut a *El País* el 1985 no deixa de ser l'últim homenatge a la figura de Freud, i concretament al seu estudi sobre Leonardo: "Èdip rei! Incest! Santa Anna i la Mare de Déu en una sola figura. Freud! Voltor!... Ai! Quin horror el destí d'Èdip."

Com a conclusió, podem dir, per a Dalí, Freud va representar, per sobre de tot, el prototipus d'aquells homes sense ideals ni objectius que ell tant admirava, "homes —deia— que no treballen ni a favor del Bé ni a favor del Mal sinó a favor del coneixement, a favor d'un engrandiment del pensament humà en la seva explosió de sofriment, de plaer i d'angoixa".

Colofó

Dit això, però, no voldria acabar aquesta dissertació sense comentar aquell punt en què Dalí va voler anar més enllà de Freud. Aquest punt és el de la posició del científic, un tema del qual el pare de la psicoanàlisi no en va parlar perquè per a ell, com recordava Lacan, era tabú. En les *Noves conferències sobre la psicoanàlisi*, publicades en alemany el 1932, Freud va ventilar aquesta qüestió reconeixent la contribució del desig en les realitzacions artístiques i en els sistemes filosòfics i religiosos, però no en el terreny de la coneixença científica, perquè això, segons ell, suposaria obrir les vies que condueixen a la psicosi. Això precisament és el que va fer Dalí en les conclusions finals del seu llibre sobre *L'Angelus* de Millet, escrit el 1933, on sosté, recolzant-se en un article del premi Nobel de Física Erwing Schrödinger que havia llegit a la *Revista de Occidente*, la participació dels processos paranoics en el camp del treball científic, i on acaba les seves reflexions associant el fenomen paranoic a la teoria restringida de la relativitat, “aquesta teoria grandiosa l'alçada especulativa de la qual només ens es accessible intuïtivament”.

És en aquest punt, en la relació de la ciència amb la psicosi, on Dalí es distancia de Freud, però no per contradir-lo sinó per amplificar-lo i posar en evidència el drama de la subjectivitat que afecta a tot el saber humà, inclòs el científic, i arribant, d'aquesta manera, allà on Freud no podia arribar, perquè, ancorat com estava en la ciència del XIX, no coneixia, o almenys, no coneixia tan bé com Dalí, les dimensions filosòfiques de les noves dreceres epistemològiques obertes per la física contemporània dels quàntums i la relativitat.

En la ja esmentada visita a Londres que li va fer el 1938, Dalí hauria volgut que Freud s'hagués interessat per aquestes qüestions de la paranoia, concebuda ara com una disposició constitutiva del pensament humà, i que ho hagués fet amb la mateixa atenció amb què Jacques Lacan havia llegit els seus articles sobre aquest tema a principis dels anys trenta, però Freud, a les portes de la mort, no estava per la labor. Com dirà el pintor molts anys després, “El deliri paranoic és una de les fórmules més

fascinants del geni humà. Freud, sens dubte, era massa vell per replantejar-se aquests temes i obrir el camp a noves experiències”.

Al cap i a la fi, si, als ulls de Dalí, Freud va ser el savi més important del seu temps, per a Freud, en canvi, Dalí no va ser res més que un hàbil pintor interessat en les seves idees. La llàstima és que el vell professor, en aquella esporàdica visita, no va poder reconèixer la capacitat intel·lectual del jove surrealista, la seva faceta de pensador, tal com li hagués agradat a ell, per sobre de tot.